

RAZGOVARAO **ROBERT DORIČIĆ**
SNIMIO **DAMIR ŠKOMRLJ**

Prigodom znanstvenog skupa *19. Riječki dani bioetike*, održanog 12. svibnja ove godine na Medicinskom fakultetu i Fakultetu zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci, prof. **Joséu Robertu Goldimu** iz Brazila uručena godišnja međunarodna nagrada "Fritz Jahr" za istraživanje i promicanje europske bioetike. Nagradu dodjeljuje Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Dokumentacijsko-istraživački centar za europsku bioetiku "Fritz Jahr" pri Sveučilištu u Rijeci, ujedno jedna od ustrojbenih jedinica Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku. Dobitniku je nagradu uručio prof. **Amir Muzur**, voditelj Dokumentacijsko-istraživačkog centra Fritz Jahr, u prisutnosti dekana Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci prof. **Tomislava Rukavine**. Prof. José Roberto Goldim profesor je bioetike na Medicinskom fakultetu pri Katoličkom sveučilištu Rio Grande do Sul te voditelj bioetičke službe pri Kliničkoj bolnici u Porto Alegreu. Prigodom uručivanja nagrade razgovarali smo s njime i njegovom suprugom, dr. **Márciom Santanom Fernandes**, odvjetnicom i istraživačicom pri Istraživačkom laboratoriju za bioetiku i etiku u znanosti Kliničke bolnice u Porto Alegreu te koordinaticom Udruge sudaca savezne republike Rio Grande do Sul.

Otkriće iz fusnote

Gdje ste se upoznali s radom Fritza Jahra?

- GOLDIM: Za mene je bilo izvanredno otkriće kada sam u jednom brazilskom filozofskom časopisu pročitao članak prof. **Eve-Marie Engels** o bioetici i biotehnologiji. U tom je članku autorica uključila malu referencu da je Fritz Jahr 1927. objavio članak u kojem je koristio riječ bioetika. Kontaktirao sam autoricu koja mi je poslala kopiju toga članka. Bio je to veličanstven tekst o bioetici. Nakon toga preveo sam njemački original na portugalski jezik i objavio ga na mrežnoj stranici naše istraživačke skupine, na stranici na kojoj objavljujemo bioetički relevantne sadržaje. U Zürichu se nakon toga dogodila komična situacija. Ondje je 2007. godine održan skup Europskog udruženja centara medicinske etike (The European Association of Centres of Medical Ethics - EACME) na kojem je Márcia predstavljala svoj rad. Tom sam prigodom ondje sreo prof. **Hans-Martina Sassa** koji me pitao poznam li osobu koja je na mrežnim stranicama u Brazilu objavila prijevod članka o Fritzu Jahru i kako bi ga mogao kontaktirati da dobije kopiju toga članka. Na to sam odgovorio da sam upravo ja objavio taj prijevod. (smijeh) Ovim brazilskim mrežnim stranicama možemo zahvaliti za prvotno upoznavanje šire javnosti o radu Fritza Jahra. U tome je prof. Eve-Marie Engels imala značajnu ulogu, kao i berlinski sveučilišni profesor

Rolf Löther koji je prvi pronašao Jahrov tekst objavljen u časopisu Kosmos. To je bio prvi put kako sam se susreo s Jahrovim, potpuno novim pristupom bioetici. Naime, **Potterovo** tumačenje bioetike objavljeno 70-ih godina prošlog stoljeća nije u potpunosti razumljivo većini, tako da se većina koristi onom definicijom bioetike koju je osmislio američki Kennedy Institute of Ethics, no ta je definicija prilično ograničena i to samo na ljudsko zdravlje. Ograničena je i unutar toga budući da uključuje samo pitanja iz domene medicine, dentalne medicine i sestinstva, ali ne uključuje i šire aspekte pitanja zdravlja. Također, animalna etika i etika okoliša uvijek je ostavljena sa strane.

Animalna etika

Kakva je aktualna situacija vezano za pitanja etike okoliša i animalne etike u Južnoj Americi?

- GOLDIM: Danas u Latinskoj Americi imamo mnogo znanstvenika koji se bave pitanjima animalne etike. U Brazilu imamo vrlo dobar zakon o znanstvenim istraživanjima koja se provode na životinjama. Prije četiri mjeseca počeli smo surađivati s Veterinarskom bolnicom u Porto Alegreu. U toj bolnici radi onkologinja, inače moja doktorandica koja me je pitala bih li uveo kliničku bioetiku unutar okvira veterinarske medicine. Zahvaljujući ravnatelju koji pokazuje senzibilitet za takvom službom, sada u toj bolnici postoji služba za kliničku bioetiku. To je izvrsno jer u obiteljima koje imaju kućne ljubimce, njih se tretira i smatra članovima obitelji. U situacijama kad je potrebno kućnog ljubimca liječiti onkološkim tretmanom, važno je primijeniti isti pristup koji se u kliničkoj bioetici unutar humane medicine primjenjuje za onkološkog pacijenta.

Možete li nam reći više o kompleksnoj bioetici, teoretskom bioetičkom modelu koji ste Vi razvili?

- GOLDIM: U središtu su mojih interesa prije 1988/1989. godine bili fiziološki, kardiološki i kardiološki. U bioetiku me je tada uveo prof. **Joaquín Clotet**, filozof iz Barcelone, prvi koji je te 1988. godine podučavao bioetiku u Brazilu. On je u to vrijeme bio rektorom Katoličkog sveučilišta u Porto Alegreu. U tom smo gradu krajem te godine odnosno početkom 1989. godine osnovali prva dva brazilska etička povjerenstva za istraživanje, jedan na katoličkom, a drugi na državnom sveučilištu. Prof. Clotet me pozvao na pohađanje uvodnog seminara iz bioetike, a od 1995. godine bio mi je mentorom na doktorskoj disertaciji o informiranom pristanku. U početku proučavanja bioetike, poput mnogih drugih bavio sam se bioetičkom utemeljenom na principima. Međutim, kad smo 1994. godine započeli s kliničkim bioetičkim konzultacijama, naišli smo na mnoge poteškoće na koji bi način bioetika utemeljena na principima mogla pomoći kliničarima i pacijentima u realnim, svakodnevnim situacijama. Tada smo počeli koristiti drugi bioetički pristup, primjenjujući **Pellegrinovu** etiku vrlo na pri podučavanju studena-

JOSÉ ROBERTO GOLDIM, DOBITNIK NAGRADE 'FRITZ JAHR' NA RIJEČKIM BIOETIČKIM DANIMA

'Hodnička' bioetika pomaže i liječnicima i pacijentima

U našoj bolnici u Porto Alegreu bioetiku nazivamo hodnička bioetika: u stalnom smo doticaju sa zdravstvenim djelatnicima i pacijentima, odlazimo na liječničke vizite, posjećujemo pacijente kad žele razgovarati o etičkim dilemama, vršimo procjene živućih donora organa za transplantaciju...

ta dodiplomskih studija čime smo pružili etički okvir, važan u formativnom procesu budućih liječnika. Nakon toga koristili smo pristup temeljen na ljudskim pravima, proučavali smo utilitarizam u procesu donošenja odluka, etiku odgovornosti **Maxa Webera** i **Hansa Jonasa**. Počeli smo proučavati intencionalizam **Petera Abelarda**, a posebno smo dugo proučavali etiku drugotnosti **Emmanuela Levinasa**. Dakle, imamo sedam različitih teoretskih pristupa kojima smo još dodali dva temeljna pojma, interdisciplinarnost i kompleksnost. Kompleksna bioetika nastala je upravo spajanjem ova dva pojma s ranije navedenim pristupima. Kompleksna bioetika koncept je kojim bioetiku možemo prenijeti u realitet, alat koji omogućuje korištenje različitih etičkih pristupa pri procesu donošenja odluka u zdravstvu, u istraživanjima. Moja istraživačka skupina okuplja 28 pojedinaca različitih profesija koji zajedno rade u bioetičkom laboratoriju naše bolnice. U nju su uključeni liječnici, medicinske sestre, nutricionisti, fizioterapeuti, socijalni radnici, psiholozi... Okupljamo i pravnike, kako bismo razumjeli na koji je način moguć dijalog etike i prava. Naš model podrazumijeva pragmatički pristup bioetici. Za nas bioetika jest interdisciplinarno područje, koje ima mnoštvo sučelja, koristi etički pristup, ali koristi i pravo, ekonomiju, duhovne, kulturološke i druge elemente kako bi razumjela koji je glavni problem s kojim se suočavamo u realnoj situaciji. U našoj bolnici bioetiku nazivamo hodnička bioetika. U stalnom smo doticaju sa zdravstvenim djelatnicima i pacijentima. Zajedno s kliničarima odlazimo na liječničke vizite, posjećujemo pacijente kad žele razgovarati o etičkim dilemama s kojima se susreću. Vršimo procjene živućih donora organa za transplantaciju vezano za moguću prisilu na doniranje kao i ostalih problema koji se mogu javiti vezano za donošenje ovakvih odluka. Naš je pristup vrlo sličan onome u integrativnoj bioetici. Uz neznatne razlike, radi se o istome razumijevanju bioetike, gdje da bismo mogli razumjeti konkretnu situaciju, moramo uzimati u obzir mnoge različite pristupe.

Osoba u središtu

- FERNANDES: Smatram da su u kompleksnom modelu uključeni najvažniji teoretski pristupi koje nam mogu pomoći u razumijevanju složenosti problema s kojima se suočavamo. Zajedno s interdisciplinarnošću i kompleksnošću oni nas čine vrlo snažnima. Naš je osnovni fokus pomoći profesionalcima u radu, pomoći im u rješavanju problema. Kad se suočavamo s bioetičkim problemima u središtu imamo osobu, dru-

štvene, ekonomske i okolišne čimbenike oko njega i nije te njegov ili njezin život u interakciji s drugima. Ovaj nam model daje vrlo jasan put pri rješavanju takvih problema. **Koja su obilježja europske bioetike?**

- GOLDIM: Postoje različiti pristupi u različitim zemljama. Imamo jaku suradnju s kolegama u Engleskoj. Oni imaju u potpunosti različit pristup od onoga u Barceloni ili u Madridu. Bioetika u Francuskoj uključuje brojne pravne rasprave. U Italiji ima više respektabilnih filozofa koji se bave bioetičkim pitanjima. Talijanska bioetika uključuje katolički pristup U Njemačkoj bih istaknuo prof. **Sassa** i prof. **Engels**. U Hrvatskoj postoji vrlo dobro bioetičko središte, koji je načinom rada vrlo sličan onome što radimo mi u Brazilu. Riječka bioetička škola ima vrlo sličan bioetički pristup onome kojeg koristi naša skupina u Porto Alegreu. Projekt (Europska bioetika na djelu op. prev.) koji trenutno provodi riječka bioetička skupina o odnosu zdravlja i okoliša vrlo je zanimljiva tema. Ovakvim projektima dobivamo različite interkulturalne pristupe problematiki zdravlja, zdravstvenog sustava i pitanjima okoliša u različitim zemljama. U razgovoru s prof. Muzurom istaknuo sam da bi riječka i naša bioetička skupina u budućnosti trebale realizirati projekte kojima bi se evaluiralo kako su interkulturalna pitanja utjecala li nisu utjecala na kulturološke perspektive.

Koje su osnovne razlike između europske bioetike i one u Latinskoj Americi?

- FERNANDES: Sjedne strane europska je bioetika bogata teoretskim pristupima. S druge strane, u praktičnom smislu, kada se bioetika bavi specifičnim područjima mislim da je znatno birokratizirana i to kroz rad više bioetičkih odbora. Povezana je s propisima, to je njezin značajan element. U trenutku kad postoji problem o njemu se raspravlja među više bioetičkih odbora, a tada se rasprava ponovo vraća odboru koji je izložilo problem. Bioetički je odbor udaljen od problema, promatra problem odozgo, nije stvarno u

njemu samome, kako bi pomogao, kako bi osjetio i promišljao tu konkretnu situaciju. Unatoč tome, mislim da je vrlo važno da postoji to bogatstvo teoretskih pristupa koje nam europska bioetika daje. Što se tiče riječke bioetičke škole, empirijska orijentacija koju ova grupa ima kako bi razumjela aktualno stanje i primijenila mehanizme za promjenom s mojeg je gledišta vrlo bitna. Ona bioetici ne daje samo status discipline koja donosi mišljenje o važnim temama, već status interdisciplinarnog područja koje može uistinu pomoći značajnim promjenama u zajednici. To je na tragu onoga o čemu je promišljao Fritz Jahr i drugi koji su shvatili da ne možemo riješiti kompleksne probleme specifičnim znanjem već moramo pokušati koristiti sva znanja koja možemo prikupiti kako bismo postigli promjenu. Čini mi se da riječka grupa pokušava to ostvariti kao što mi pokušavamo učiniti u Brazilu, unutar naše bolnice.

Dehumanizacija medicine

Profesore Goldim, dobitnik ste nagrade Fritz Jahr za istraživanje i promicanje europske bioetike. Što Vam ova nagrada znači?

- GOLDIM: Biti ovdje i dobiti ovu nagradu za mene je veličanstveno iskustvo. Kada je u Porto Alegreu objavljena informacija da će mi biti uručena ova nagrada spremaćica u našoj bolnici pitala me je: „Koja je ta nagrada koju smo MI dobili?“ (smijeh) Iako živimo na jugu Brazila, udaljeni od bioetičkog mainstreaama, nastojim razvijati kvalitetnu bioetiku. Želio bih istaknuti koliko je u bioetici važno suradivati na međunarodnoj razini jer mnoge probleme shvaćamo na različite načine u različitim zemljama, ali ljudska su bića svuda ista. Kulturološka perspektiva danas se suočava s mnogim novim problemima. Moramo se suočiti s opasnosti dehumanizacije koji se mogu pojaviti kod novih medicinskih postupaka te naučiti studente medicine, dentalne medicine, sestrinstva i drugih zdravstvenih studija da promišljaju tko je ta osoba, pacijent kojeg će liječiti u budućnosti. Pripremiti ih da budu empatični, suosjećajni, da razmišljaju o utjecaju koji će imati njihovi postupci na pacijente, njihove obitelji i društvo. Važno je razmišljati kako društvo percipira liječnike, medicinske sestre, zdravstveni sustav, pitanja okoliša.

- FERNANDES: Dodala bih da je pred nama toliko izazova i poput **Joséa** smatram da unatoč novim strujanjima, svijet treba biti ujedinjen i moramo na ovaj ili onaj način prije ili kasnije naučiti kako biti više tolerantni prema različitostima koje postoje: kulturološkim različitostima, stilovima življenja i načinima kako to utječe na naše živote. Smatram da je u osnovi bioetike uvijek bilo upravo to, kako biti tolerantniji, kako harmonizirati umjesto isticati razlike.

MALI LOŠINJ 16. PUT UGOSTIO BIOETIČARE IZ CIJELOG SVIJETA

Suvremeni svijet pod povećalom

Na 16. Lošinjskim danima bioetike sudjelovalo je oko 140 znanstvenika i studenata iz 14 zemalja koji su razmatrali neka od najvažnijih pitanja što ga pred čovjeka postavlja suvremeni svijet

Organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, Hrvatskog bioetičkog društva i Grada Malog Lošinja, od 14. do 17. svibnja u Malom Lošinju održana je šesnaesta po redu međunarodna znanstveno-kulturna manifestacija Lošinjski dani bioetike. Suorganizator manifestacije bio je Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku, a suorganizatori Studentske bioetičke radionice u sklopu 16. Lošinjskih dana bioetike bili su Udruženje studenata filozofije i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Tradicionalni pokrovitelji manifestacije bili su Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te Primorsko-goranska županija. Na 16. Lošinjskim danima bioetike sudjelovalo je oko 140 znanstvenika i studenata iz 14 zemalja (Austrija, Bosna i Hercegovina, Brazil, Grčka, Hrvatska, Italija, Kanada, Makedonija, Norveška, Slovenija, Srbija, Turska, Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo).

Studentske radionice

Plenarno predavanje na 16. Lošinjskim danima bioetike, u ponedjeljak, 15. svibnja, o povijesti, stanju i perspektivama bioetike u Latinskoj Americi, održao je drugi put dodijelio Dokumentacijsko-istraživački centar za europsku bioetiku „Fritz Jahr“ Sveučilišta u Rijeci. Međunarodni simpozij „Integrativna bioetika i nova epoha“ održavao se 15. i 16. svibnja, i to u tri paralelne sekcije, na hrvatskom i engleskom jeziku. Na simpoziju je bilo riječi o raznorodnim pitanjima suvremenog dru-

štva, od problema kliničke medicinske prakse do globalno-ekoloških problema, uključujući i neke sasvim nove (bio)etičke teme o kojima rasprava tek počinje. Međunarodna studentska bioetička radionica „Pobačaj: politička tema, bioetički problem“, koja se održavala od 14. do 16. svibnja, bila je trinaesta po redu studentska bioetička radionica u okviru Lošinjskih dana bioetike. U radu Studentske bioetičke radionice sudjelovalo je pedesetak studenata i studentica raznih studijskih grupa iz različitih znanstvenih područja sa sveučilišta u Zagrebu, Rijeci, Splitu, Osijeku, Koprivnici/Varaždinu, Novom Sadu, Nišu i Skopju. Budući da je Studentska bioetička radionica osmišljena i funkcionira na konceptualnoj osnovi integrativne bioetike, organizirala se, kao i prethodnih godina, jedna „radionica u radionici“, odnosno večernja radionica Integrativno mišljenje (14. svibnja), neposredno nakon otvaranja Studentske bioetičke radionice. Okrugli stol „Životinjski životi i ljudski zakoni“ održao se u srijedu, 17. svibnja. Govorilo se o načinima na koja se ova pitanja pravno reguliraju, pri čemu je bilo riječi i o načelnoj razini odnosa čovjek-životinja, o animalističkoj teoriji i praksi u Hrvatskoj i o aktualnim izmjenama hrvatskih zakona o lovstvu i o zaštiti životinja. Uvodna izlaganja održali su **Hrvoje Jurić** (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), **Tatjana Zajec** (Sklonište za nezbrinute životinje Grada Zagreba u Dumovcu) i **Julija Erhardt** (Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu). Tradicionalno predavanje recentnih bioetičkih izdanja održalo se u ponedjeljak, 15. svibnja, u večernjim satima. Na ovoj je reviji bioe-

tičkoga izdavaštva bilo predstavljeno dvadeset i jedno novo bioetičko izdanje (devet knjiga i dvanaest znanstvenih i stručnih časopisa) iz Hrvatske, Francuske i Srbije. **Većernje debate** I ove se godine u okviru Lošinjskih dana bioetike upriličio večernji „Bioetički café“, a nosio je naslov „Život u poeziji: smrt, gubitak i žalovanje“. Gost je bio **Chris Agee**, pjesnik, esejist i urednik glavnog irskog književnog časopisa Irish Pages. Agee je čitao poeziju iz svoje knjige Next to Nothing (2009.), koja je prevedena na bosanski pod naslovom Gotovo ništa (2011.), te je razgovarao s Hrvojem Jurićem o moći i nemoći poezije u suočavanju sa životom i smrću jer ta Agejeva knjiga sadrži i pjesme nastale nakon odlaska njegove kćeri **Miriam Ai-ofe** 2001. godine. Uz navedena događanja, u okviru 16. Lošinjskih dana bioetike održala se i Skupština Hrvatskog bioetičkog društva, a organiziran je i obilazak grada Malog Lošinja s posjetom Muzeju Apokosiomena te groblju i crkvi sv. Martina, gdje se održalo predavanje **Aleksandra Racza**, **Orhana Jašića** i **Slavka Antolića** pod naslovom „Kremiranje pokojnika – bioetički, vjerski, javnozdravstveni i zdravstvenoeколоški pristup“. Bogat program i njegova uspješna realizacija potvrdili su da su Lošinjski dani bioetike najznačajnija bioetička konferencija u ovom dijelu Europe, koja kontinuirano umrežava hrvatske i jugoistočnoeuropske bioetičare s kolegama iz drugih dijelova Europe i svijeta, a uvelike doprinosi i artikuliranju koncepta integrativne bioetike koji se već etablirao u svjetskoj bioetičkoj raspravi.